

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Одеського державного університету
внутрішніх справ

доктор юридичних наук, професор
Максим КОРНІЄНКО

«18» 07 2025 р.

ВИСНОВОК

Одеського державного університету внутрішніх справ щодо дисертації
Єщенко Олександра Володимировича на тему: «Доступ до правосуддя в
Україні: історико-правове дослідження», поданої на здобуття ступеня
доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

ВИТЯГ

з протоколу засідання кафедри адміністративно-правових дисциплін Інституту
права та безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ № 15
від 15 липня 2025 року щодо проведення публічної презентації та обговорення
наукових результатів дисертації аспіранта Одеського державного університету
внутрішніх справ Єщенко Олександра Володимировича на тему: «Доступ до
правосуддя в Україні: історико-правове дослідження».

ГОЛОВУЮЧА: доктор юридичних наук, професор Денисова Аліна
Володимирівна.

ПРИСУТНІ:

Корнієнко М.В. доктор юридичних наук, професор,
Денисова А.В. доктор юридичних наук, професор,
Ярмакі Х.П. доктор юридичних наук, професор,
Підпала І.В. доктор юридичних наук, професор,
Калаянов Д.П. доктор юридичних наук, професор,
Баранов С.О. кандидат юридичних наук, доцент,
Сірко В.С. кандидат юридичних наук, доцент,
Берендеева А.І. кандидат юридичних наук, доцент,
Боксгорн А.В. кандидат юридичних наук, доцент,
Жильцов О.Л. кандидат юридичних наук,
Клейман М.Ю. кандидат юридичних наук,
Терлецький А.В. кандидат юридичних наук,
Домброван Н.В. кандидат юридичних наук, доцент,
Медведенко Н.В. кандидат юридичних наук, доцент,
Теслюк І.О. кандидат юридичних наук

З присутніх - 5 докторів наук, 2 доктор філософії та 8 кандидатів наук -
фахівців за профілем поданої на розгляд дисертації.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

Обговорення наукового дослідження ад'юнкта Одеського державного університету внутрішніх справ Єщенко Олександра Володимировича на тему: «Доступ до правосуддя в Україні: історико-правове дослідження», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» з метою надання висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Робота виконана в Одеському державному університеті внутрішніх справ.

Науковий керівник: Швець Дмитро Володимирович., заслужений працівник освіти України, доктор юридичних наук, професор.

Єщенко Олександр Володимирович, народився 25 лютого 1975 року в м. Одеса.

У 1997 році закінчив Одеський державний національний університет ім. І.І. Мечникова і отримав вищу юридичну освіту за спеціальністю «Правознавство та здобув кваліфікацію юриста.

У 2003 році закінчив Одеську національну юридичну академію отримав повну вищу юридичну освіту за спеціальністю «Правознавство та здобув кваліфікацію юриста.

01 вересня 2023 року вступив до відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури Одеського державного університету внутрішніх справ на заочну форму навчання для здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

З 2004-2009 роки суддя Котовського міськрайонного суду Одеської області;

У період 2009-2018 роки суддя Одеського апеляційного адміністративного суду;

З 2018 року по теперішній час суддя П'ятого апеляційного адміністративного суду.

вересня 2023 року наказом від 31.08.2023 №211 о/с зарахований до докторантури та аспірантури Одеського державного університету внутрішніх справ.

Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Одеського державного університету внутрішніх справ (протокол № 2 від 23 вересня 2024 року).

Освітньо-наукову програму підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право» завершив 25.09.2024 року.

Здобувач має 8 наукових публікацій, серед яких 4 наукових статей, опубліковані в юридичних фахових виданнях України та 1 наукова стаття опублікована в іноземному періодичному виданні, затверджених наказом МОН України, 3 тези доповідей на науково-практичних конференціях.

СЛУХАЛИ:

Доповідь ад'юнкта Єщенко О. В., про результати виконаного наукового дослідження на тему: «Доступ до правосуддя в Україні: історико-правове дослідження». Здобувач ознайомив присутніх зі структурою дисертації, обґрунтував актуальність обраної теми дослідження. Дисертаційне дослідження спрямоване на всебічний історико-правовий аналіз концептуальних основ формування та розвитку інституту доступу до правосуддя в Україні у різні історичні епохи, а також на виявлення особливостей його адаптації в сучасних умовах державотворення та правотворчої діяльності.

Вивчення історико-теоретичних і філософських засад доступу до правосуддя дає підстави для таких висновків. Античні та давньосхідні мислителі, пов'язуючи правосуддя з категоріями мистецтва, краси, суспільного блага, держави й політики, а також з ідеями його божественного походження, правди, справедливості, народного правосуддя та гармонізації суспільних відносин шляхом урівноваження протилежних інтересів, заклали інтелектуальні основи для глибокого, насамперед філософського, осмислення природи правосуддя.

Християнський світогляд, релігійні уявлення та розвиток візантійського канонічного права сформували в суспільній правосвідомості народів онтологічні й аксіологічні підвалини правосуддя, зумовили його релігійно-моральне розуміння, в центрі якого – ідеї покаяння й відплати, милосердя та співчуття. Злочин при цьому трактувався як гріх, а справедливість набувала релігійно-етичного змісту й визнавалася єдиним моральним джерелом закону. У добу Середньовіччя правосуддя стало ідейною опорою монархічної доктрини, яка підкреслювала сакральність влади правителя. Значення західноєвропейських та східних впливів полягало у сприйнятті ключових ідей та духу права, заснованих на християнських засадах, що гармоніювали з православним світоглядом.

Метою дисертаційного дослідження є неупереджений та всебічний історико-правовий аналіз доступу до правосуддя як складного та багатоаспектного явища в Україні та у світі в різні історичні періоди, а також рецепція набутого досвіду попередніх епох для розвитку сучасного вітчизняного державо- і правотворення.

Визначення стратегічної мети дисертаційної роботи зумовило постановку таких завдань:

- дослідити онтологічні та історичні аспекти доступу до правосуддя в контексті світової філософсько-правової думки;
- проаналізувати та систематизувати науково-концептуальні підходи до розуміння поняття «доступ до правосуддя» в сучасній світовій і вітчизняній юриспруденції;
- виявити своєрідності доступу до правосуддя в період існування Давньоруської держави (IX – XIV ст.);
- розкрити особливості доступу до правосуддя на українських землях у литовсько-польський період (XIV – кінець XVIII ст.);
- осмислити практику доступу до правосуддя на теренах України в період XVIII – на початку XX ст.;

- з'ясувати специфіку доступу до правосуддя в межах радянської правової системи;
- вивчити й переосмислити досвід і значення судово-правової реформи в Україні (кінець XX – початок XXI ст.) для забезпечення доступу до правосуддя;
- дослідити роль основних засад судочинства у забезпеченні доступу до правосуддя;
- всебічно охарактеризувати особливості формалізації доступу до правосуддя в межах сучасного позитивного права України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері правосуддя в їхньому історико-правовому вимірі.

Предметом дослідження є широке коло питань історико-правового та теоретичного характеру, що стосуються особливостей розвитку концепції доступу до правосуддя в Україні.

Хронологічні межі дисертаційного дослідження окреслені зазначеними завданнями. Вони зумовлені конкретними обставинами і перебігом історичного процесу від IX до початку третьої декади XXI ст.

Нижню хронологічну межу роботи зумовлює виникнення державності у східних слов'ян, коли звичаєве право почало набувати правового оформлення й трансформувалося в судові повноваження відповідних органів влади й управління (з позицій сучасного праворозуміння). Верхню межу визначають трансформаційні процеси у сфері правосуддя, що відбуваються в третій декаді XXI ст.

За результатами дослідження автором:

I. Доведено, що ідея доступу до правосуддя є похідною від розуміння правосуддя загалом як мети судочинства, що підтверджується таким: а) у період Стародавнього світу сутність правосуддя виявлялася через тлумачення суспільного блага; 2) у період християнства сутність правосуддя зводилася до аналога застосування встановлених за Божою волею правових норм відповідно до церковного вчення; 3) у період Нового часу сутність правосуддя полягала в посиленні абсолютизму та обґрунтуванні політико-правових прагнень монархів; 4) у просвітницький період формуються ідеї тлумачення доступу до правосуддя відповідно до принципів гуманізму, презумпції невинуватості, незалежності та змагальності.

II. Визначено, що основи доступу до правосуддя на українських землях ґрунтувалися на засадах звичаєвого права, норми якого поступово набували правового характеру й трансформувалися в судові повноваження відповідних органів влади та управління. Виокремлено суб'єктів, які здійснювали правосуддя: князя та його родичів, високопосадовців центрального й місцевого рівнів (поза резиденцією великого князя судочинство здійснювали місцеві князі або їхні представники).

III. Встановлено, що еволюція уявлень щодо доступу до правосуддя в період Великого князівства Литовського була тісно пов'язана з розвитком державного і суспільного життя: до першої половини XV ст. зберігалася судова система, що мала коріння в традиціях Київської Русі; з другої половини XV ст. спостерігалися процеси, пов'язані з посиленням влади Литовського князя, централізацією країни, трансформацією ранньофеодальної монархії у станово-

представницьку, формуванням і консолідацією станів, що вплинуло на розвиток судової системи.

IV. Аргументовано показано, що особливістю польського середньовічного правосуддя був судовий формалізм. Судочинство здійснювалося усно й відкрито з дотриманням визначених процесуальних норм. У цей період процесуальні питання детально регулювалися князівськими статутами, які мали загальнодержавне значення. Характерними рисами цього періоду стали: розмежування цивільного й кримінального судочинства, чітко виражений обвинувальний характер судового процесу.

V. Доведено, що суд і судочинство на українських землях у складі Російської імперії ґрунтувалися, з одного боку, на безправному становищі особи, а з другого – на значних повноваженнях органів державної влади.

Характерними ознаками судочинства були: базування як кримінального, так і цивільного процесу на інквізиційних засадах; вплив на процеси судочинства з боку представників місцевої влади (зокрема губернатора, який мав значні повноваження у судовій сфері та здійснював нагляд за судовим слідством і провадженням справ у судах); трансформаційні зміни загальноімперського законодавства у сфері судочинства в 1864 р., що призвели до множинності судових інстанцій з невизначеною підсудністю та різним порядком провадження; нормативна фіктивність реалізації принципів права на захист, презумпції невинуватості, гласності й змагальності; суперечність між проголошеними принципами правосуддя та самодержавним, бюрократичним імперським устроєм і кріпосницькими порядками.

VI. Продемонстровано, що система правосуддя на українських землях, які входили до складу Австро-Угорщини у другій половині XIX – на початку XX ст., передбачала однакову підсудність для всіх громадян імперії, а також відкритий і усний судовий розгляд.

VII. Встановлено, що радянське законодавство та наукова доктрина застосовували поняття «суд» і «правосуддя» без визнання суду як окремої гілки влади. До обов'язків суду, окрім безпосереднього здійснення правосуддя, входили функції боротьби зі злочинністю та профілактики правопорушень. Крім того, суди виконували виховну функцію, спрямовану на формування у громадян відданості соціалістичній законності та утвердження єдиної радянської ідеології.

VIII. Визначено, що після проголошення незалежності України суттєві зміни в забезпеченні доступу до правосуддя були зумовлені розвитком конституційного процесу та утвердженням демократичних прав і свобод. Поняття судової влади, принципів її здійснення, судової системи та правосуддя набули конкретного правового змісту. Було офіційно закріплено, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди, а делегування їхніх функцій іншим органам або посадовим особам не допускається. Водночас було проголошено заборону на будь-яке втручання в здійснення правосуддя.

IX. Аргументовано показано, що під час становлення концептуальних засад доступу до правосуддя в Україні наприкінці XX – на початку XXI ст. було виокремлено основні принципи, які відображають його природу й сутність. Ці принципи сформульовано в нормативно-правових актах у вигляді спеціальних

норм або виведено із системи конкретних правових норм. При цьому доступ до правосуддя асоціюється з незалежністю суддів, дотриманням законності, рівністю всіх учасників судового процесу перед законом і судом, забезпеченням доведеності вини, рівністю сторін у змагальності та їхньою свободою представляти докази й переконувати суд, підтримкою державного обвинувачення прокурором, забезпеченням обвинуваченому права на захист, а також гласністю судового процесу.

Х. Визначено, що доступ до правосуддя розуміється як: а) діяльність суду, що полягає як у розгляді конкретних справ на судових засіданнях, так і в здійсненні судового контролю за дотриманням прав громадян на різних стадіях процесу; б) гарантована державою можливість для зацікавленої особи в найкоротший строк безперешкодно бути допущеною до процедури судового захисту своїх прав та інтересів і відстоювати їх у встановленому законом порядку.

Незалежно від виду судочинства, доступ до правосуддя зовнішньо виражається в сукупності обов'язкових загальних ознак: 1) гарантована доступність правової системи для всіх осіб без будь-яких форм дискримінації, що дозволяє кожному захищати свої права та інтереси; 2) забезпечення прозорості й справедливості судового процесу, включаючи незалежність суддів і рівність усіх сторін перед законом; 3) забезпечення можливості ефективного звернення до суду з метою вирішення правових спорів та конфліктів; 4) забезпечення права на обґрунтований і справедливий розгляд справи, включаючи доступ до відповідних процедур і доказів; 5) забезпечення можливості отримання правничої допомоги та юридичних консультацій для всіх, хто потребує захисту своїх прав та інтересів.

XI. Встановлено, що доступ до різних видів судочинства має свої особливості, проте забезпечується загальновизнаними процедурними правилами, встановленими законодавством, з метою гарантування справедливого та ефективного правосуддя для всіх громадян. Серед таких правил:

1) форма звернення: а) цивільне судочинство – позовна заява чи заява про видачу судового наказу; б) господарське судочинство – позовна заява чи заява про видачу судового наказу; в) адміністративне судочинство – адміністративний позов чи скарга (досудове врегулювання); г) кримінальне судочинство – кримінальне звинувачення чи заява про порушення кримінальної справи;

2) забезпечення форми звернення – письмова або електронна форма з обов'язковим дотриманням вимог щодо електронного підпису та, за потреби, реєстрації в електронному кабінеті;

3) строки звернення: цивільне судочинство – у межах позовної давності; господарське судочинство – у межах позовної давності; адміністративне судочинство – 6 місяців або 3 місяці в деяких випадках; кримінальне судочинство – від 2 до 15 років залежно від серйозності та давності вчиненого злочину.

ПІДПАЛА І.В., доктор юридичних наук: Олександр Володимирович хочу зазначити, що Вами вдало систематизовано історичну ретроспективу розвитку

ідеї доступу до правосуддя. Одночасно хотілось би почути, яка первинна точка формування інституту доступу до правосуддя?

ЄЩЕНКО О. В.: На мою думку, це період античних часів. Ідея доступу до правосуддя розвивалась видатними мислителями і вченими у цей період. У процесі осягнення концептуальних основ доступу до правосуддя викристалізувалися ідеї, які передбачали такі основоположні засади: незалежності від законодавчої і виконавчої влади, захисту прав особистості і публічних інтересів; гуманізму та етатизму; правової держави; презумпції невинуватості; процесуальної змагальності тощо.

Відповідь закінчив, дякую!

ЯРМАКІ Х.П. доктор юридичних наук, професор: Хотілось би відмітити комплексність дослідження тематики обраної дисертантом. При цьому, залишається відкритим питання тлумачення терміну «забезпечення доступу до правосуддя». Яким чином Ви його визначаєте?

ЄЩЕНКО О. В.: Я вважаю, що забезпечення доступу до правосуддя – це створення умов, необхідних для забезпечення справедливості та вирішення правових конфліктів відповідно до чинного законодавства. Воно включає надання правової допомоги, проведення судових процедур і забезпечення виконання судових рішень. Серед процесуальних аспектів забезпечення доступу до правосуддя можна виділити: 1) принципів судового процесу; 2) необхідність звернення до компетентного суду для ініціації права на доступ до правосуддя; 3) послідовність етапів судового процесу, таких як відкриття провадження, підготовчий етап, розгляд справи по суті та ухвалення рішення.

СТЕПАНЕНКО С.В. доктор юридичних наук, професор: Олександр Володимирович, історичний ракурс доступу до правосуддя охоплює можливість виділення різних етапів. Для України, цінним є досвід судочинства за часів Гетьманщини з огляду на роль цього періоду для подальшого державотворення. Чи є особливості забезпечення доступу до правосуддя саме в цей період?

ЄЩЕНКО О. В.: Загалом, період Гетьманщини відзначається поступовим проникненням в українські землі правової системи російського імперського законодавства. Поруч з місцевими принципами правосуддя, які базувалися на спадковій правовій і політичній традиції вітчизняного державотворення, формується своєрідна система судочинства, якій притаманне інквізиційне, закрите провадження і розділення повноважень між суддею та канцелярією. Паралельне існування двох правових систем призвело до абсорбації українських судових інстанцій відповідними установами імперського типу із встановленням своєрідного законодавства, панівним становищем виконавчої влади, що суттєво нівелювало принципи здійснення правосуддя.

ДЕНИСОВА А.В. доктор юридичних наук, професор: Забезпечення доступу до правосуддя є можливим лише тоді, коли воно чітко впорядковано на нормативному рівні. Відповідно виникає логічне запитання до дисертанта з приводу тих нормативно-правових актів, які регулюють це питання в сучасній Україні

ЄЩЕНКО О. В.: До таких нормативно-правових актів, слід відносити: Цивільний, Господарський, Адміністративний і Кримінальний процесуальні

кодекси, які чітко визначають процедури та умови доступу до суду, а також гарантують право на захист, рівність перед законом і доступність правосуддя для всіх осіб, включаючи іноземців та юридичні особи. Схожість підходів до доступу до правосуддя свідчить про стабільність та незмінність регулювання, а також важливість забезпечення доступу без перешкод та штучних бар'єрів в рамках правової системи України.

КАЛАЯНОВ Д.М. доктор юридичних наук, професор: Тривалий час, Україна була в складі Радянського Союзу. Які проблеми доступу до правосуддя були в цей період?

ЄЩЕНКО О. В.: На підставі проведеного мною дослідження, вважаю, що однією з найбільших вад дореформеного судочинства була залежність суду від виконавчої влади. Характерно, що суд був максимально націлений на захист її прерогатив, інтересів і престижу, але не права підданих. Комплекс засобів втручання адміністрації в правосуддя був практично необмежений. Очевидно, що зазначені перетворення не виправдовували сподівань, які на них покладались. З огляду на це в державі проголошується комплекс реформ у ключових сферах життєдіяльності суспільства. Одним із таких перетворень стало реформування судової системи у 1864 році.

Після відповідей на запитання науковців, виступив науковий керівник Швець Дмитро Володимирович., заслужений працівник освіти України, доктор юридичних наук, професор., який надав оцінку дисертанту, як людині грамотній, з науковим мисленням, досвідчену, цілеспрямовану та ініціативну. Єщенко О.В., вдало зумів використати свій творчий потенціал і досить ґрунтовно та досконало виконав наукове дослідження.

Завдання, які поставив перед собою Єщенко О.В., поступово розкриті в дисертації, надано слушні висновки, також в роботі є належна емпірична база.

Єщенко О.В., цілком сформувався як науковець, його дисертаційне дослідження на тему «Доступ до правосуддя в Україні: історико-правове дослідження», представлене на публічній презентації, є завершеною працею, яка має суттєве значення для вітчизняної юридичної науки, а його автор готовий до атестації здобувача ступеня доктора філософії.

Під час наукової дискусії учасниками публічної презентації надано свої думки і міркування, щодо представленого на розгляд дослідження.

КОРНІЄНКО М.В. доктор юридичних наук, професор: Олександр Володимирович виходить на захист із ґрунтовною роботою. Попри складні обставини, у яких перебуває наша держава, надзвичайно важливо, що наука продовжує розвиватися, а здобувачі мають змогу проводити дослідження та виходити на захист. Тема дисертації, присвяченої доступу до правосуддя в Україні, є надзвичайно актуальною сьогодні й залишатиметься такою у мирний час. Я цілком підтримую цю роботу та щиро бажаю Вам успіху.

ПІДПАЛА І.В. доктор юридичних наук: Цікава доповідь, Ви добре розкрили тему. Сьогодні в умовах трансформації правової системи України питання доступу до правосуддя має особливе значення, адже воно безпосередньо пов'язане із забезпеченням прав і свобод людини. Це дослідження відкриває широкі можливості для подальших ґрунтовних наукових пошуків, зокрема в контексті історико-правових традицій та їхнього впливу на

сучасні правові процеси.

ДЕНИСОВА А.В. доктор юридичних наук, професор: Олександр Володимирович, сьогоднішній день є одним з основних етапів по проходженню атестації Вашої роботи. Дослідження є завершеним і готовим для подальшої атестації.

БАРАНОВ С.О. кандидат юридичних наук, доцент: дозвольте висловити своє бачення стосовно цієї роботи. Приєднуючись до сказаного раніше, погоджуюся, що тема доступу до правосуддя є сталою та вічною. З огляду на динамічні зміни законодавства, трансформацію правових інститутів та пошук оптимальних підходів до забезпечення реалізації прав людини і громадянина в Україні, особливо в умовах сучасних викликів, дана тематика набуває особливої актуальності. Підтримую Вас і Вашу наукову працю.

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації на тему «Доступ до правосуддя в Україні: історико-правове дослідження» поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право»

Обґрунтування вибору теми дослідження. Рівень захищеності людини судовою владою визначає ступінь гуманності, толерантності та правосвідомості суспільства. Проголошені в країні реформи спрямовані на утвердження ключових принципів доступу до правосуддя, адже становлення правової держави та громадянського суспільства неможливе без ефективного й справедливого правосуддя. Можливість звернення до суду для захисту від будь-яких незаконних посягань на права і свободи громадян є найважливішою умовою розвитку сучасного демократичного суспільства.

Доступ до правосуддя передбачає можливість кожної особи безперешкодно звертатися до судових та інших органів здійснення правосуддя й брати участь у розгляді спору на всіх його стадіях. Нині це поняття дедалі активніше входить як у міжнародну, так і в національну практику, посідаючи чільне місце в організації та функціонуванні вітчизняної судової влади.

В Україні триває процес удосконалення законодавчої бази, покликаної забезпечити ефективність доступу до правосуддя. Інноваційні трансформації, що впроваджуються у цій сфері, можуть стати результативнішими за умови врахування історичного досвіду, зокрема у формуванні судових інституцій та відповідного законодавства. Адже ще з періоду зародження української державності й до сьогодні було апробовано та запроваджено в практику різні підходи й принципи щодо забезпечення правосуддя, що дозволило накопичити значний позитивний досвід у цій сфері.

Вищезазначені обставини актуалізують обрану для дослідження тему, оскільки історико-правовий аналіз концептуальних засад доступу до правосуддя в Україні може сприяти внесенню конструктивних змін у процес реформування сучасної судової системи. Це дозволить уникнути помилок,

допущених у минулому, та врахувати накопичений досвід для регулювання вітчизняних суспільних відносин у сфері судочинства на сучасному етапі.

Станом на сьогодні науковцями детально досліджено основні аспекти становлення судочинства на українських землях, проаналізовано окремі історичні періоди розвитку вітчизняного державотворення та систему права відповідних епох. Водночас слід констатувати, що спеціального комплексного дослідження, яке б повною мірою з історико-правових позицій висвітлювало концептуальні підвалини доступу до правосуддя в Україні, наразі не існує.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: Ю. Битяка, І. Бойка, М. Булкат, А. Верещагіної, Т. Галайденко, В. Гессена, В. Гончаренка, В. Гусєвої, В. Долежана, Є. Дурнова, В. Єрмолаєва, В. Єршова, О. Зайчука, О. Кістяківського, А. Ковлера, М. Козюбри, С. Колунтаєва, А. Коні, О. Копиленка, М. Коротких, А. Корпен, М. Костицького, Р. Куйбіди, П. Музиченка, О. Нестерцової-Собакар, Я. Падоха, В. Румянцева, О. Святоцького, В. Смородинського, Д. Сусли, П. Ткачука, І. Усенка, М. Чубатого, В. Шандри, О. Ярмиша та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722; Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р; Пріоритетних напрямків розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі на 2023–2028 роки (державний реєстраційний номер 0123U103538) Одеського державного університету внутрішніх справ; теми НДР «Забезпечення адміністративно-правовими засобами прав і свобод людини і громадянина в Україні» на 2025–230 рр. (0125U001209), що виконується кафедрою адміністративно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ.

Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Одеського державного університету внутрішніх справ (протокол № 2 від 23 вересня 2024 року).

Мета і завдання Метою дисертаційного дослідження є неупереджений та всебічний історико-правовий аналіз доступу до правосуддя як складного та багатоаспектного явища в Україні та у світі в різні історичні періоди, а також рецепція набутого досвіду попередніх епох для розвитку сучасного вітчизняного державо- і правотворення.

Визначення стратегічної мети дисертаційної роботи зумовило постановку таких завдань:

- дослідити онтологічні та історичні аспекти доступу до правосуддя в контексті світової філософсько-правової думки;
- проаналізувати та систематизувати науково-концептуальні підходи до розуміння поняття «доступ до правосуддя» в сучасній світовій і вітчизняній юриспруденції;
- виявити своєрідності доступу до правосуддя в період існування Давньоруської держави (IX – XIV ст.);

- розкрити особливості доступу до правосуддя на українських землях у литовсько-польський період (XIV – кінець XVIII ст.);
- осмислити практику доступу до правосуддя на теренах України в період XVIII – на початку XX ст.;
- з’ясувати специфіку доступу до правосуддя в межах радянської правової системи;
- вивчити й переосмислити досвід і значення судово-правової реформи в Україні (кінець XX – початок XXI ст.) для забезпечення доступу до правосуддя;
- дослідити роль основних засад судочинства у забезпеченні доступу до правосуддя;
- всебічно охарактеризувати особливості формалізації доступу до правосуддя в межах сучасного позитивного права України.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини у сфері правосуддя в їхньому історико-правовому вимірі.

Предметом дослідження є широке коло питань історико-правового та теоретичного характеру, що стосуються особливостей розвитку концепції доступу до правосуддя в Україні.

Хронологічні межі дисертаційного дослідження окреслені зазначеними завданнями. Вони зумовлені конкретними обставинами і перебігом історичного процесу від IX до початку третьої декади XXI ст.

Нижню хронологічну межу роботи зумовлює виникнення державності у східних слов’ян, коли звичаєве право почало набувати правового оформлення й трансформувалося в судові повноваження відповідних органів влади й управління (з позицій сучасного праворозуміння). Верхню межу визначають трансформаційні процеси у сфері правосуддя, що відбуваються в третій декаді XXI ст.

Методи дослідження. Для досягнення окресленої мети та розв’язання сформульованих у дослідженні завдань було застосовано низку загальнонаукових, конкретно-наукових і спеціально-наукових підходів та методів пізнання правової дійсності. Дослідження особливостей доступу до правосуддя в Україні ґрунтувалося на використанні міждисциплінарного, антропологічного, цивілізаційного, онтологічного, праксеологічного, системного та аксіологічного підходів. Основоположну роль відіграв діалектичний метод, який сприяв якісному розкриттю предмета дослідження та реалізації визначених мети й завдань. Системний підхід став основою для комплексного вивчення досвіду діяльності судових інституцій у сфері забезпечення доступу до правосуддя в Україні (розд. 3). Застосування прийомів і методів формальної логіки (дедукції, індукції, аналогії, абстракції, синтезу, класифікації) дало змогу виявити закономірності та тенденції розвитку системи доступу до правосуддя на українських землях упродовж IX – на початку XXI ст. Досягнення мети дослідження детермінувало необхідність використання також спеціальних наукових методів пізнання юридичної дійсності в її історико-правовому вимірі. Завдяки історичному методу у поєднанні з праксеологічним підходом відстежено трансформаційні процеси, що відбувалися в судових органах, що функціонували на українських землях протягом IX ст. – на початку XXI ст. (розд. 2). Порівняльний метод дав змогу не лише зіставити науково-

концептуальні підходи щодо розуміння сутності доступу до правосуддя, а й виявити в них елементи збігу та розбіжностей, контекстуальні й загальнотеоретичні свідчення та умовиводи (розд. 1). За допомогою герменевтичного методу простежено еволюцію смислового наповнення терміна «доступ до правосуддя», його рецепцію як у сучасному розумінні, так і в значенні, яке він мав у попередні історичні періоди (підрозд. 1.2). Структурно-функціональний метод став у пригоді для дослідження діяльності судових установ на теренах українських земель (розд. 2). Вивчення організації судових установ було ефективним завдяки інституційному методу (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2). Формально-юридичний метод слугував орієнтиром для аналізу положень правових актів у сфері судочинства та вивчення особливостей їх реалізації у забезпеченні доступу до правосуддя (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2). Залучення онтологічного підходу відкрило широкі можливості для осмислення сутності явищ, які стали об'єктом дослідження, та для їх порівняння з відповідними історичними періодами (розд. 2). Юридіко-технічний метод було застосовано під час вивчення механізмів ухвалення конкретних рішень судовими установами в процесі здійснення правосуддя (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2).

Наукова новизна полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням, у якому сформульовано цілісну наукову концепцію, що розкриває особливості доступу до правосуддя як багатоаспектного явища в його історико-правовому вимірі.

Результати проведеного дослідження знайшли відображення в таких положеннях та висновках:

уперше:

- обґрунтовано висновок про взаємозалежність і системні зв'язки між онтологічною складовою доступу до правосуддя та конкретними історичними періодами українського державотворення з урахуванням притаманних їм характерних рис;

- аргументовано наукове положення про те, що смислове наповнення концепту «доступ до правосуддя» формувалося через формалізацію таких ідей, як незалежність судової влади від законодавчої та виконавчої; пріоритет захисту прав людини; гуманізм; етатизм; правова держава; презумпція невинуватості; процесуальна змагальність тощо;

- всебічно доведено, що на теренах України перші юридичні конструкції та норми, які в контексті сучасного розуміння доступу до правосуддя можуть тлумачитися як його невід'ємні складові, були закріплені у Третьому Литовському статуті 1588 р. Зокрема, суд мав відбуватися виключно за участі судді; позивач зі шляхетського стану мав право у разі присутності на засіданні двох судових урядників, які складали присягу в цьому земському суді, обрати одного з них для розгляду справи; суд був зобов'язаний готувати та надсилати сторонам упомінкові листи із зазначенням дати засідання і заборобою на ухилення від участі;

- встановлено, що вагоме значення для забезпечення доступу до правосуддя на західноукраїнських землях після ухвалення Конституції Габсбурзької монархії 1849 р. мало запровадження відкритості (гласності)

судового процесу, який здійснювали виключно державні суди, а також інституту присяжних, покликано розглядати кримінальні справи про вчинення тяжких злочинів;

– обґрунтовано положення про те, що одним із найбільш значущих досягнень сучасності у сфері забезпечення доступу до правосуддя стало впровадження можливості подання позовної заяви через Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему. Ця система є комплексним інформаційно-комунікаційним інструментом, створеним для оптимізації роботи судів, спрощення доступу до юстиції та покращення доступності правосуддя. Функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи забезпечило впровадження підсистеми «Електронний суд», яка через реєстрацію електронних кабінетів осіб надає можливість звертатися до суду та подавати документи онлайн, що значно спрощує й прискорює процедури правосуддя;

удосконалено:

– наукові підходи, згідно з якими категорії «правосуддя» і «судочинство» не є тотожними. Їх співвідношення полягає в тому, що правосуддя є метою, а судочинство – засобом досягнення цієї мети. При цьому: а) правосуддя – процес забезпечення справедливості та вирішення юридичних конфліктів відповідно до встановлених норм і законів, включно з наданням правової допомоги, розглядом судових справ та забезпеченням виконання судових рішень; б) судочинство – система організації й проведення судових процедур, яка охоплює етапи подання позовів, проведення слухань, вирішення справ і виконання судових рішень;

– наукові висновки про те, що унікальність юридичної природи доступу до правосуддя полягає в одночасному його прояві в матеріальному та процесуальному праві, адже доступ до правосуддя водночас є суб'єктивним правом, елементом юридичних процесів та кінцевою метою. Саме доступ до правосуддя має визначальне значення для осіб, які прагнуть реалізувати інші процесуальні й матеріальні права;

– наукові твердження про те, що важливою формою доступу до правосуддя з середини 90-х рр. XX ст. стало запровадження конституційного звернення як механізму доступу до конституційного правосуддя, який у межах національної правової системи України було введено з ухваленням Конституції;

набули подальшого розвитку:

– наукові уявлення про те, що проблема доступу до правосуддя належить до «класичних», «вічних» проблем юриспруденції, які, попри плин часу та зміну суспільно-політичних реалій, не втрачають своєї актуальності. Недаремно дискусія античних мислителів щодо природи доступу до правосуддя, що розпочалася ще за доби античності, зберігала свою значущість упродовж усіх подальших історичних епох, збагачуючи правовий світогляд новими підходами та смислами;

– наукові положення про те, що важливість Статуту цивільного судочинства 1864 р. для гарантування доступу до правосуддя полягала, зокрема, й у тому, що цим актом було запроваджено засіб забезпечення явки учасників процесу у вигляді повісток. Водночас у мировій юстиції досить часто

використовувалися усні виклики (словесні запрошення), якщо особи, яких викликали, перебували в межах юрисдикції мирового суду;

– наукові підходи та твердження, відповідно до яких одним із найбільш значущих досягнень у сфері доступу до правосуддя в період національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. було запровадження апеляційних судів як результату реформи судоустрою в Україні;

– висновки, напрацьовані у вітчизняній історико-правовій науці, згідно з якими ухвалення 20 квітня 1978 р. нової Конституції УРСР не призвело до істотних змін у судовій системі країни. Відповідно до ст. 149 Конституції в республіці функціонували Верховний Суд України, Верховний Суд Автономної Республіки Крим, обласні суди, міжобласний суд, Київський і Севастопольський міські суди, міжрайонні (окружні) суди, районні (міські) суди, а також військові суди регіонів, Військово-Морських Сил і гарнізонів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані у дисертації пропозиції та висновки можуть бути використані:

– у правотворчості для підвищення ефективності заходів із підготовки нормативно-правових актів, а також для виявлення та усунення прогалин і колізій у чинному законодавстві;

– у правозастосовній діяльності в процесі реформування судової системи на сучасному етапі розвитку вітчизняного державотворення;

– у науково-дослідній роботі під час здійснення досліджень, присвячених реалізації судової;

– в освітньому процесі під час опанування навчальних курсів з історії держави і права, теорії держави та права, а також спеціальних дисциплін у закладах вищої освіти, під час підготовки підручників і навчально-методичних посібників.

Апробація результатів дисертації. Результати досліджень, викладені у дисертації, оприлюднені та обговорені на засіданні кафедри адміністративно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ.

Основні результати та теоретичні положення дослідження були оприлюднені здобувачем на міжнародних наукових і науково-практичних конференціях: «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 22–23 грудня 2023 р.), «Юридичні науки: проблеми та перспективи» (м. Запоріжжя, 23–24 лютого 2024 р.), «Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі» (м. Суми, 12–13 травня 2025 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження відображено у восьми наукових працях, серед них: чотири наукові статті опубліковані у наукових фахових виданнях України з юридичних наук, одна – у закордонному фаховому виданні, а також у трьох тезах виступів на міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, додатку. Загальний обсяг дисертації становить 298 сторінок, з яких основний текст займає 263 сторінки. Список використаних джерел налічує 286 найменувань.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ МАТЕРІАЛІВ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Єщенко О. В. Доступ до правосуддя: ретроспектива філософського обґрунтування. *Правові новели*. 2023. № 21. С. 229–237. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2023.21.32>.
2. Єщенко О. В. Теоретико-порівняльний аспект концепту доступу до правосуддя. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2023. Т. 34 (73), № 1. С. 100–105. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.1/16>.
3. Єщенко О. В. Особливості доступу до правосуддя в часи Київської Русі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2023. Т. 34 (73), № 5. С. 122–129. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.5/22>.
4. Єщенко О. В. Нормативно-правове регулювання принципу доступу до правосуддя. *Право і суспільство*. 2023. № 2, т. 2. С. 368–375. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.54>.

Наукові публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати:

1. Єщенко О. В. Доступ до правосуддя у різних видах судового процесу. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. № 3. С. 295–303. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.3.48>.
- Опубліковані наукові праці апробаційного характеру:*
1. Єщенко О. В. Доступ до правосуддя: феноменологія змісту. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кременчук, 22–23 груд. 2023 р.) Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 441–444. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-119>.
2. Єщенко О. В. Ідея доступу до правосуддя в різних видах судочинства. *Юридичні науки: проблеми та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 23–24 лют. 2024 р.) Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 182–185. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-51>.
3. Єщенко О. В. Правосуддя в Україні в добу національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Рієка, 12–13 трав. 2025 р.). Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2025. С. 91–94.

УХВАЛИЛИ:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Єщенко О. В. на тему: «Доступ до правосуддя в Україні: історико-правове дослідження».
2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація

Єщенко О. В. відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

3. Рекомендувати дисертацію Єщенко О. В. на тему: «Доступ до правосуддя в Україні: історико-правове дослідження» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

Головуюча на засіданні
кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права та безпеки
Одеського державного університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

Аліна ДЕНИСОВА